

Contextgericht werken binnen de gemeenschapsinstellingen

Situering

In gemeenschapsinstellingen geplaatste jongeren werden lange tijd opgevangen en begeleid zonder veel rekening te houden met hun geschiedenis of loyaliteiten naar ouders en familie. Het gezin van oorsprong kreeg nauwelijks een plaats in de hulpverlening en werd vaak als stoorzender ervaren. Men trachtte negatieve gezinsinvloeden te beperken en de jongere te onderwerpen aan strakke regels en normen vreemd aan die van het gezin. Omdat nieuwe gedragspatronen werden opgebouwd binnen de muren van de instelling zonder aandacht voor transfer, konden de jongeren zich éénmaal terug in het eigen milieu niet of nauwelijks standhouden, waardoor problemen zich herhaalden.

Binnen het procesplan pedagogische en therapeutische werking worden zowel binnen het basaal als het specifiek aanbod gericht keuzes gemaakt om meer aandacht te besteden aan aspecten van contextgericht werken binnen de gemeenschapsinstellingen. Deze aandacht vergt een belangrijke verandering in de basishouding van de hulpverleners die door iedereen gedragen moet worden. Waar zij voordien de jongere in eerste instantie afschermden van zijn 'bedreigende' omgeving buiten de instelling, moeten zij deze nu net binnen brengen. In de ruimere sector van de bijzondere jeugdzorg is een dergelijke tendens reeds langer aanwezig.

Een eerste uitdaging is dan ook om het bestaande negatieve beeld over de context van de jongere buiten de instelling om te buigen. Hoe 'verschillend' of 'anders' sommige ouders ook omgaan met hun kinderen, toch hebben zij doorgaans niet de bedoeling die kinderen kwaad te berokkenen. Meestal gaat het om een complex samenspel van verschillende factoren dat maakt dat de ouder-kind relatie verstoord geraakte.

In een daarop volgende beweging worden we als hulpverleners geprikkeld om onze en/of algemeen geldende waarden en normen even opzij te zetten en ons in te leven in de redenen waarom sommige ouders doen wat ze doen, gegeven hun voorgeschiedenis, beperkte kansen, de aanwezigheid van allerlei stressfactoren, enz...

Elk gezin, maar evengoed elk gezinslid, heeft zijn eigen noden en behoeften. Ook het tempo van gezinsleden/betrokkenen kan erg verschillend zijn: wie is waar aan toe op welk moment? Een groeiproces is er vaak één van vallen en opstaan, van een tijdje goed lopen om dan weer even helemaal bergaf te gaan. Er moet immers ook met allerlei externe gegevens rekening gehouden worden, zoals de ruimere familiale leefomstandigheden, beslissingen van de jeugdrechter, de doorgaans beperkte verblijfsduur van de minderjarige, regionale beperkingen (lange afstanden), enz... Bovendien brengt verandering binnen de gezinssituatie onevenwicht met zich mee, terwijl men zich meestal tracht vast te klampen aan het evenwicht dat ontstaan was, ook al was het in se destructief. Evenwicht staat immers voor voorspelbaarheid en stabiliteit. Elke afwijking van de bestaande interactiepatronen en balansen wordt dan afgeweerd.

Pas als er met dit alles rekening gehouden wordt, kan er ruimte ontstaan om bij de ouders en de jongere nieuwe perspectieven binnen te brengen, te zoeken naar protectieve factoren, nieuwe vaardigheden aan te leren, enz...

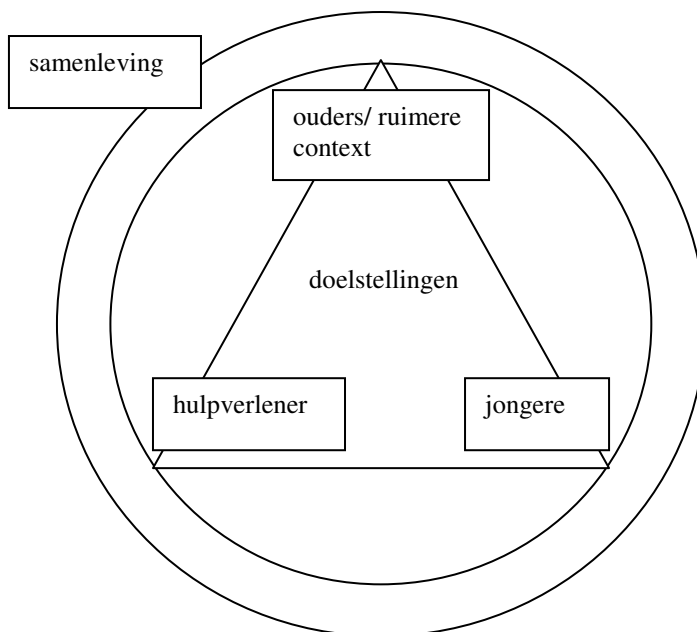
Het voorgaande pleit voor realistische doelstellingen. Doelstellingen moeten voor alle betrokkenen haalbaar en gewenst zijn, want anders leiden ze tot de zoveelste frustratie, die het groeiproces (terug) kan afremmen. De lat mag bijgevolg niet te hoog gelegd worden. Kleine successen worden (h)erkend. Vaak gaat het binnen onze setting in eerste instantie om iets terug in beweging te krijgen of in gang te zetten, eerder dan al echt te veranderen. Soms is het herstellen van verbondenheid tussen de gezinsleden op zich al een belangrijke doelstelling.

Samengevat:

Contextgericht werken binnen een gemeenschapsinstelling veronderstelt een basishouding waarbij we ons als hulpverlener voortdurend bewust zijn van de invloed van onze positie tussen ouders (en/of ruimere context) en jongere op het hulpverleningsproces.

De relatie ouders-hulpverlener-jongere ontwikkelt zich niet in een vacuüm maar wordt gekleurd door een maatschappelijke omgeving waarin bepaalde verwachtingen, normen en waarden gelden.

In dit relationeel en maatschappelijk kader gaan we met alle partijen op zoek naar gedeelde, haalbare en gewenste doelstellingen in de hulpverlening.

Driehoek ouders-hulpverlener-jongere

Vertrekkend vanuit de hulpvraag van de jongere en zijn leefomgeving en handelend op basis van een empirisch gevalideerd pedagogisch model, proberen we jongeren opnieuw te laten aansluiten bij hun maatschappelijke context

Tegen de achtergrond van de juridische maatregel, verhelder we de hulpvraag van de jongere en zijn leefomgeving en geven we aan deze vraag een orthopedagogische vertaling. Onze inspanningen worden gestuurd door een gedeeld, wetenschappelijk onderbouwd opvoedingsmodel en richten zich in de eerste plaats op een herstel van de veiligheid rond de jongere en een opnieuw beheersbaar maken van grensoverschrijdend gedrag. Er wordt op deze manier een 'stop'moment gecreëerd voor zowel de jongere als de ouders en de ruimere context. De pedagogische relatie en verbondenheid tussen ouders en jongere krijgen ruimte om zich geleidelijk te herstellen. Er kan gewerkt worden aan het verbeteren of uitbreiden van vaardigheden. Hierdoor kunnen jongeren opnieuw aansluiten bij hun ontwikkelingstaken..

We streven naar een maximale integratie van de verschillende elementen van de hulpverlening binnen en buiten de instelling, uitgaande van een deskundige, multidisciplinaire probleemanalyse

Binnen de instelling

Multidisciplinair werken moet meer zijn dan een optelsom van vakgebieden. Het komt erop aan de grenzen van de eigen invalshoek niet volledig op te geven, maar ook niet compleet af te sluiten van de omringende omgeving. Disciplines en hulpverleners moeten van elkaar weten wat ze voor de cliënt doen en hun inbrengen moeten complementair of onderling versterkend zijn ten aanzien van de gemeenschappelijk geformuleerde doelstellingen uit het handelingsplan.

Buiten de instelling: de leefomgeving van de jongere

Ernstige gedragsproblemen worden bepaald door een wederkerig samenspel van de individuele jongere en de sleutelsystemen waarin hij/ zij is ingebed. Effectieve interventies moeten bijgevolg in staat zijn om tussen te komen op verschillende niveaus en zich niet alleen beperken tot de gezinscontext. Ook domeinen zoals de ruimere familie, omgang en relaties met leeftijdsgenoten, het functioneren op school, de invloed van de buurt, vrijetijdsbesteding... moeten bij het opzetten van een hulpverleningstraject in het vizier genomen worden.

Buiten de instelling: het private hulpverleningsaanbod

Er moet duidelijk gemaakt worden hoe het aanbod van de gemeenschapsinstellingen zich verhoudt ten opzichte van het omliggende hulpverleningsaanbod van private voorzieningen en diensten. De aard en de grenzen van ons aanbod worden immers mee bepaald door wat er in het omringende hulpverleningslandschap voor handen is. Voor de praktijk betekent dit dat we voor een individuele jongere het volledige hulpverleningstraject in beeld brengen waarbij we aan de ene kant rekening houden met het reeds afgelegde voortraject en aan de andere kant onze inspanningen richten op het mogelijk maken van de meest passende, minder ingrijpende vervolghulpverlening.

We werken emancipatorisch in dialoog met alle betrokkenen en met respect voor de rechten van jongeren

Een plaatsing in een gemeenschapsinstelling is een zeer ingrijpend en vaak negatief gekleurd gebeuren voor het hele gezin. De bewegingsruimte van de jongere en zijn gezin wordt beperkt door de grenzen van de rechterlijke maatregel en de beslissingen van de jeugdrechter. De valkuil hierbij is dat de dynamiek van het gezin stagneert in een passieve afwachting waarbij de instelling alles overneemt en de ouders enkel ‘hulpeloos’ kunnen toezien. Als we ons in de positie van ‘betere’ of superouder laten manoeuvreren leidt dit doorgaans tot een vruchteloze machtsstrijd en/of worden de ouders ‘leermomenten’ ontnomen. Er kan echter – indien er geen juridische tegenindicaties zijn – appèl gedaan worden op de betrokkenheid en zeggingskracht van ouders, zodat ze zich – terug? - in hun functie en rechten gerespecteerd voelen.

Hiervoor is het noodzakelijk dat we plaats geven aan de waarden en normen van een gezin. Dit is niet enkel van belang in de samenwerking met ouders op zich, maar biedt jongeren ook de kans om loyaal te blijven t.o.v. hun gezin van herkomst.

We staan daarmee voor een enorme uitdaging, aangezien onze waarden en normen één van onze fundamentele drijfveren zijn, die we zeer moeilijk kunnen loslaten. Inbreuken daarop wekken gevoelens van afkeuring en verwerping bij ons op, maar dat geldt evenzeer voor ouders.

Dit impliceert dat ouders niet met de vinger gewezen worden (deculpabiliseren). In plaats daarvan dient erkenning gegeven te worden voor de inzet van de ouders, hun verhaal en hun perspectief. Zo kan men stapsgewijs hun vertrouwen winnen.

Emancipatorisch werken betekent ook dat we gericht en aandachtig luisteren naar de bezorgdheid van cliënten, naar de manier waarop ze hun eigen leefsituatie waarnemen en ordenen, en dat we deze ordening aanvaarden. Erkenning voor hun visie betekent niet dat die zonder meer goedgekeurd wordt. Het komt er eigenlijk op aan om ouders te stimuleren hun verantwoordelijkheid terug op te nemen, hen de mogelijkheid te bieden en te motiveren om nieuwe keuzes te maken.

Deze meer constructieve, respectvolle benadering stelt bovendien de rechten van jongeren centraal. Jongeren en hun ouders dienen geïnformeerd te worden over het ganse hulpverleningstraject en binnen dit traject te worden betrokken als volwaardige gesprekspartners. Ouders moeten gedurende de plaatsing de mogelijkheid krijgen om zorg te blijven dragen voor hun zoon of dochter

We willen jongeren en hun context activeren zodat de verbondenheid tussen jongeren en hun leefomgeving toeneemt en minder ingrijpende hulpverlening mogelijk wordt

Als gespecialiseerde residenties die werken in het kader van gedwongen hulpverlening worden gemeenschapsinstellingen vaak verondersteld te handelen vanuit een corrigerende optiek. De focus komt zo vooral te liggen op de zwakke en problematische kanten van de jongeren en hun contexten. Dikwijls geloven ouders zelf niet meer in hun mogelijkheden om de situatie in gunstige zin te laten kantelen en kleuren ze het gedrag van de jongere al bij voorbaat negatief in. In dezelfde zin worden ook wij soms overspoeld door het probleemgedrag van cliënten en dreigt de aandacht voor positief gedrag, potentiële krachten en ontwikkelingskansen volledig naar de achtergrond te verschuiven.

Om die reden willen de gemeenschapsinstellingen zeer bewust handelen vanuit een activeringsoptiek waarbij we de nadruk leggen op het verhogen van de draagkracht van het gezin, het uitbreiden van het vaardigheidsrepertoire van jongeren, het versterken van

eventuele terreinen waar de jongere nog goed functioneert, van aanwezige verbindingen binnen het gezin,... In de integratie van versterkte competenties en de overdacht ervan naar andere contexten vervult het thuismilieu een belangrijke rol als deelnemer en mediator.

Werkprincipes

Uit de verschillende elementen in de voorgestelde visie worden nu een aantal werkprincipes afgeleid die meteen richtinggevend zijn voor de praktijk. In de onderstaande tabel geven we het verband tussen visie en werkprincipes schematisch weer.

Visie		Werkprincipes
Handelen op basis van een gevalideerd pedagogisch model		Orthopedagogische invalshoek
Integratie van de verschillende elementen in de hulpverlening	Binnen de instelling	Trajectwerking en sterke regie
	Buiten de instelling	Externe regie Multimodaal en modulair werken
Emancipatorisch werken		Participatie en transparantie
Jongeren en hun context activeren zodat verbondenheid met leefomgeving toeneemt en minder ingrijpende hulpverlening mogelijk wordt		Vergroten van draagkracht en competenties

Orthopedagogische invalshoek

We gaan er van uit dat ruimere contextfactoren (socio-economisch milieu, buurt, partnerrelatie, grootouders...) invloed uitoefenen op de onmiddellijke interactie tussen de jongere en zijn opvoeders, hetzij in het thuismilieu hetzij in de instelling. Via die weg beïnvloeden deze ruimere contextfactoren het gedrag van de jongere. Dit uitgangspunt heeft tot gevolg dat de begeleiding gericht is op het afstemmen van het gezins- of instellingsklimaat en de opvoedingsvaardigheden van opvoeders op de pedagogische vraag van de jongere.

Contextgericht werken binnen dit (orthopedagogisch) kader betekent in de eerste plaats: in een gezamenlijk leerproces van ouders, hulpverlener en jongere de onderlinge relaties duidelijk stellen en het ouderlijk functioneren versterken. Een eerste stap daarbij is doorgaans het herstellen of installeren van externe grenzen in het thuismilieu, vertrekkend vanuit het sturend en beveiligend kader dat de instelling biedt. Deze begrenzing onderbreekt vaak de negatieve spiraal waarin de jongere en zijn context verwickeld zaten. Daardoor ontstaat ruimte om met alle betrokkenen de moeilijkheden in de opvoeding van de jongere in kaart te brengen en overzichtelijk te maken. Deze ruimte biedt tevens de mogelijkheid om positieve elementen en onderlinge verbondenheid terug zichtbaar en voelbaar te maken. Dit proces wordt ondersteund door middel van probleemoplossend overleg en positieve bekrachtiging.

De uitdaging is vervolgens om iedereen op zijn verantwoordelijkheid aan te spreken en de jongeren en zijn context vanuit de begrensde en veilige residentie stapsgewijs te laten experimenteren. De methodiek van ervaringsleren kan hier een belangrijke bijdrage leveren. De jongere en zijn context bepaalde ervaringen bewuster laten beleven en bekijken, kan

helpen om de transfer van het geleerde naar minder begrensde situaties meer kracht bij te zetten. Zowel ouders als jongere spelen hierin een actieve rol.

Trajectwerking en sterke regie

Eén van de belangrijke problemen met residentiële hulp in de gemeenschapsinstellingen, is de vaak bestaande onduidelijkheid over het motief, de opdracht en de duur van de plaatsing. De residentiële opname brengt met zich mee dat de moeilijke jongere uit zijn gebruikelijke context wordt gehaald: de crisissfeer bedaart, het achterblijvend systeem herstelt zijn evenwicht. Men is van de 'lastige klant' af en het gevaar dreigt van secundaire verwerping en uitsluiting. In andere gevallen betekent de plaatsing juist een nieuwe crisis voor de jongere en zijn context. Deze crisis kan positief benaderd worden als een moment waarop veel energie vrijkomt. Dit scharniermoment kan bij de jongere en zijn systeem een sterke wil tot verandering en het toelaten van hulpverlening met zich meebrengen.

In beide omstandigheden zal de plaatsing op zich pas een meerwaarde hebben als ze kadert binnen een duidelijk hulpverleningstraject. Om dit te kunnen realiseren moet aan een aantal randvoorwaarden worden voldaan:

- Er moet congruentie aanwezig zijn in het residentiële aanbod. Dit betekent dat alle geledingen van de residentie (leefgroep, huisonderwijs, psychosociaal team, pedagogische leiding) het belang erkennen van de samenwerking met de context en het in beeld houden van de jongere voor de buitenwereld om tot reïntegratie te komen. Vervolgens dient dit naar de praktijk vertaald te worden: programma's zijn er zo veel mogelijk op gericht om de jongere in contact te houden of te brengen met het leven 'daarbuiten', rechtstreekse contacten tussen opvoeders en ouders moeten aangemoedigd en mogelijk gemaakt worden.
- Vanuit de hoger beschreven driehoeksrelatie ouders-hulpverlener-jongere dient men te komen tot een omgevingsanalyse en het duidelijke gebruik van een vastliggend handlingsplan. Dit laat een meer individualiserend, op-maat-van-de-jongere werken toe en veronderstelt dat verbindend gewerkt wordt ten aanzien van alle betrokken contexten. Zo krijgen jongeren kansen om stapsgewijs nieuw gedrag of nieuwe vaardigheden te integreren.
- Men dient een interne regisseur (behandelingscoördinator-dossierbeheerder) aan te duiden met een mandaat om aan de touwtjes te trekken, taken en functies te verdelen en de richting van het traject te bewaken.
- De verhouding, bevoegdheidsafbakening en communicatielijnen met de externe regisseur (consulent) moeten duidelijk omschreven zijn zodat een goede afstemming met het private hulpverleningsaanbod kan gegarandeerd worden.

Multimodaal en modulair werken

Naarmate contextgerichte interventies zich richten naar meerdere domeinen (gezin, familie, school, peers, vrije tijd, werkomgeving) en hun onderlinge samenhang, verbetert het resultaat en beklijven de bereikte effecten meer.

Vaak staan de relationele hulpbronnen van de jongere droog en is er nog nauwelijks sprake van wederkerigheid in de relaties. Omdat het herstel van contacten meestal niet spontaan gebeurt, is het van belang om het netwerk rond de jongere opnieuw te activeren. Dikwijls vraagt het een hele zoektocht om vertrouwenspersonen in de familie of ruimere leefomgeving op te sporen en de dialoog weer te hervatten.

De intensiteit waarmee en de manier waarop we de context in ons aanbod betrekken wordt mee bepaald door het specifieke traject dat een jongere doorloopt tijdens zijn verblijf in de instelling. Dit traject dient heel duidelijk gesitueerd te worden tussen de weg die reeds werd afgelegd vóór en het meest gewenste vervolg op de plaatsing. Afhankelijk van deze plaatsbepaling en uitgaande van het subsidiariteitsprincipe wordt aan de jongere en zijn context één of meerdere hulpverleningsmodules aangeboden die het best aansluit(en) bij toepasselijke vervolgmodules van private diensten en voorzieningen.

Participatie en transparantie

Aan de hulpverlener in een gemeenschapsinstelling wordt een vérgaand mandaat gegeven tot vormgeving van de hulpverlening. Dit weerspiegelt zich bij jongeren en hun ouders in de beleving zich in een ongelijkwaardige positie te bevinden. Vanuit dit (ervaren) perspectief van ongelijke macht en juist omwille van het gedwongen karakter van de hulpverlening worden jongeren en hun context best zo veel mogelijk actief betrokken bij de hulpverlening en de hulpverleningsbeslissingen. De basis hiervoor wordt gelegd in de werking van de leefgroep en de diensten die hieraan verbonden zijn.

Eigenlijk gaat het hier meer om een emotioneel proces dan om een specifieke activiteit. De hulpverlener tracht aansluiting te vinden bij de leefwereld van de jongere, de ouders of andere betrokken personen en toont daarbij betrokkenheid en respect. De verschillende partijen worden gesteund in het reflectief stil staan bij hun eigen denken en handelen. Hierdoor wordt het vermogen om open te staan voor andere meningen en keuzes bevorderd.

Iedere jongere en zijn/ haar context moeten minstens weten en maximaal mee bepalen in welk traject zij zich bevinden of inschrijven, wat het doel, de opdracht en de duur van de interventie is, hoe de afsluiting en de overgang naar een volgend aanbod gebeurt...

Transparantie betekent hier dat de hulpverlener open en correct communiceert, zegt waar het op staat en geen valse beloftes maakt. Participatie betekent in dit verband dat de inbreng en de ervaring van jongeren en hun context worden erkend, dat zij de ruimte en de mogelijkheden krijgen om hun verantwoordelijkheid op te nemen en zo controle en invloed te krijgen op het hulpverleningstraject.

Vergroten van draagkracht en competenties

Om tot een constructieve werkalliantie te kunnen komen met de context van de jongere en deze tot engagementen en het (opnieuw) opnemen van verantwoordelijkheid te bewegen, is het belangrijk de aandacht niet uitsluitend te richten op het verminderen van de (vaak talloze) problemen en mankementen. Er moet ook actief en misschien wel op de eerste plaats gezocht worden naar krachten en mogelijkheden van het thuismilieu, resten van sociale netwerken en gezonde aspecten van ouderlijk functioneren. Er dient nadruk gelegd op het (verder) ontwikkelen van competenties zoals praktische, sociale of probleemoplossende vaardigheden waardoor de draagkracht van de context verhoogt.

Voor de jongeren kan het versterken van competenties gezien worden als een leerproces waarbij ze in een veilige omgeving kunnen experimenteren met nieuw gedrag en waarbij er ruimte is voor reflectie en feedback. Dit leerproces vindt plaats in het kader van ervaringsleren of van meer functiegerichte trainingen. In ieder geval veronderstelt dit bij de hulpverlener een cliëntgerichte begeleidershouding.

Implementatiematrix

Aanbod Fase	BASAAL		SPECIFIEK		WERKPRINCIPES	ONTWIKKELINGS- TAKEN (THEMA'S)
	Ouderonder- steuning	Netwerking	Ouder- begeleiding	Traject- begeleiding		
Probleem- verkenning					Grenzen en monitoring Trajectwerking en sterke regie	Positie ten opzichte van ouders bepalen Onderwijs of werk Vrije tijd Creëren en onderhouden van een eigen woonsituatie
Probleem- behandeling					Multimodaal en modulair werken Participatie en transparantie	Omgaan met autoriteit en instanties Sociale contacten en vriendschappen
Interventies na verblijf					Vergroten van draagkracht en competenties	Gezondheid en uiterlijk Intimiteit en seksualiteit